

Guía Docente			
Datos Identificativos			2024/25
Asignatura (*)	Cooperación, migración e desenvolvemento	Código	615525015
Titulación			
Descriptores			
Ciclo	Período	Curso	Tipo
Mestrado Oficial	1º cuatrimestre	Segundo	Optativa
Idioma	Inglés		
Modalidade docente	Presencial		
Prerrequisitos			
Departamento	Socioloxía e Ciencias da Comunicación		
Coordinación	Espiñeira González, Keina Raquel	Correo electrónico	keina.espineira@udc.es
Profesorado	Espiñeira González, Keina Raquel	Correo electrónico	keina.espineira@udc.es
Web			
Descripción xeral	Este curso analiza os conceptos de desenvolvemento, cooperación para o desenvolvemento e co-desenvolvemento desde unha perspectiva sociolóxica e política. Os alumnos estudarán os principais plans de cooperación ao desenvolvemento. Prestarase especial atención ás relacións cos países da rexión mediterránea e con África.		

Competencias / Resultados do título	
Código	Competencias / Resultados do título

Resultados da aprendizaxe			
Resultados de aprendizaxe			Competencias / Resultados do título
Identificar e reflexionar críticamente sobre cuestiós, teorías e políticas de migración e desenvolvemento: causas, interrelación e posibles intervencións políticas.		AM1 AM2 AM6 AM7 AM8 AM10	
Comprender a evolución do nexo entre migración e desenvolvemento no marco político da Unión Europea.		AM14	BM3 BM6
Formular preguntas de investigación avanzadas sobre migración e desenvolvemento.		AM10 AM12 AM14	BM2 BM5 BM6 BM13
Elaborar investigacións que impliquen a análise de casos prácticos de cooperación ao desenvolvemento vinculada ás políticas de xestión e governo das migracións e as fronteiras.		BM1 BM2 BM5 BM13 BM14 BM15 BM17 BM18	CM1 CM4 CM5 CM6 CM7

Contidos	
Temas	Subtemas
1. Marco conceptual: cooperación, desenvolvemento e migracións	1.1. Cooperación ó desenvolvemento. As orixes. 1.2. O nexo migración-desenvolvemento 1.3. O concepto do co-desenvolvemento

2. Políticas, actores e tendencias no nexo migración-desenvolvimento	2.1. Modalidades e áreas de intervención 2.2. Mapas de actores 2.3. Xénero e o nexo migración-desenvolvimento
3. Cooperación para o desenvolvimento e Políticas Migratorias na Unión Europea	3.1. A dimensión exterior da política migratoria da UE 3.2. Instrumentos da EU para o partenariado con terceiros países 3.3. Externalización e condicionalidade na financiación 3.4. Instrumentos económicos e distribución xeográfica europea
4. O Partenariado Euro-Mediterráneo	4.1. Sistemas migratorios no Norte de África 4.2. Do Proceso de Barcelona á Unión polo Mediterráneo 4.3. Asociación renovada cos países veciños do Sur: unha nova axenda para o Mediterráneo
5. O Diálogo Euro-Africano en migración e desenvolvimento	5.1. Sistemas migratorios: Sahel Occidental e Corno de África 5.2. Os Procesos de Rabat e Khartoum 5.3. Os Partenariados de segunda xeración 5.4. O Encontro de Valetta 2015. Retos presentes
Seminario I: Cooperación ao desenvolvimento e migracións en América Latina	.
Seminario II: A dimensión transnacional do desenvolvimento en perspectiva local	.

Planificación

Metodoloxías / probas	Competencias / Resultados	Horas lectivas (presenciais e virtuais)	Horas traballo autónomo	Horas totais
Discusión dirixida	A1 A2 A8 A10 A14 B1 B5 B6 B18 C1 C5 C6 C7	10	10	20
Lecturas	A10 A12 B3 B6	10	50	60
Aprendizaxe colaborativa	A6 B2 B5 B13 B14 B15 B17 B18 C1 C4 C6 C7	10	20	30
Seminario	A7 A12 A14 B13 B14 B18 C1	2	7	9
Atención personalizada		6	0	6

*Os datos que aparecen na táboa de planificación son de carácter orientativo, considerando a heteroxeneidade do alumnado

Metodoloxías

Metodoloxías	Descripción
Discusión dirixida	As sesións baséanse nunha introdución teórica a cada unidade didáctica e a participación por parte do estudiantado en debates guiados.
Lecturas	Presentación e comentario en clase dos textos asignados a cada estudiante ou a cada grupo de estudiantes.
Aprendizaxe colaborativa	Conxunto de procedementos de investigación guiados e/ou apoiados con tecnoloxías da información e da comunicación, que se basean na organización da clase en pequenos grupos nos que o alumnado traballa conxuntamente na resolución de tarefas asignadas polo profesorado para optimizar a súa propia aprendizaxe e a dos/das outros/as integrantes do grupo.
Seminario	Participación nun seminario organizado por persoas expertas con experiencia no sector da cooperación ao desenvolvimento.

Atención personalizada

Metodoloxías	Descripción

Discusión dirixida Aprendizaxe colaborativa	Os estudantes poden solicitar tutorías personalizadas de acuerdo previo por correo electrónico.
---	---

Avaliación			
Metodoloxías	Competencias / Resultados	Descripción	Cualificación
Discusión dirixida	A1 A2 A8 A10 A14 B1 B5 B6 B18 C1 C5 C6 C7	A asistencia ás sesións expositivas e participación activa nas discusións derivadas das mesmas será avaliada.	10
Lecturas	A10 A12 B3 B6	A realización das lecturas suxeridas para cada unidade será avaliada a través da súa presentación na aula e/ou o desenvolvimento de comentarios de texto.	40
Aprendizaxe colaborativa	A6 B2 B5 B13 B14 B15 B17 B18 C1 C4 C6 C7	Realización de actividades prácticas en equipo nas que se combinan diferentes probas: lecturas, debates, análises de fontes secundarias, resolución de problemas. Para o alumnado en modalidade a distancia ou con recoñecemento de dedicación a tempo parcial e dispensa académica de exención de asistencia as actividades realizaranse de forma individual e deberán ser entregadas por escrito (a través do sistema habilitado para iso na aula virtual).	50

Observacións avaliación
Para o estudiantado con recoñecemento de dedicación a tempo parcial e exención académica, acordarase un programa específico de tutorías ao comezo do curso, en función da súa dedicación.
Na 2ª oportunidade, os criterios de avaliación, serán os mesmos que os propostos para a 1ª convocatoria.
É obligatorio resolver as actividades de forma razonada, apoiándose e argumentando en base aos documentos da materia e outros que poidan considerarse de interese.
O uso inadecuado de citas e referencias bibliográficas poderá supoñer unha penalización na cualificación final e o plaxio o suspenso da materia.
A entrega dos traballos para realizar nesta materia realizarase a través da ferramenta disposta para iso na aula virtual, en formato dixital e nas datas indicadas polo profesorado.
Os traballos plaxiados, total ou parcialmente, merecerán o suspenso inmediato. Todos os aspectos relacionados con "dispensa académica", "dedicación ao estudio", "permanencia" e "fraude académico" reixeranse de acordo coa normativa académica vixente da UDC

Fontes de información

Bibliografía básica	<p>Bastia, Tanja and Skeldon, Ronald (eds.) (2020) Routledge Handbook of Migration and Development. Routledge</p> <p>International Organization for Migration (2022) World Migration ReportChetail, V. (2008) ?Paradigm and Paradox of the Migration-Development Nexus: The New Border for North-South Dialogue? German Yearbook of International Law, 52: 183-215.</p> <p>Portes, A. (2009) ?Migration and development: reconciling opposite views?, Ethnic and Racial Studies, 32:1, 5-22.</p> <p>Raghuram, P. (2009) ?Which Migration, What Development? Unsettling the Edifice of Migration and Development?, Population, Space and Place, 15, 103?117. DOI: 10.1002/psp.536</p> <p>Geiger, M. and Pécout, A. (2013) ?Migration, Development and the ?Migration and Development Nexus??, Population, Space and Place, DOI: 10.1002/psp.1778</p> <p>Gamlen, A. (2014) ?The new migration-and-development pessimism?, Progress in Human Geography, 1?17, DOI: 10.1177/0309132513512544</p> <p>Guizardi and Grimson (2020) ?Migration and Development Transition. A Perspective from Latin America?, in: Routledge Handbook of Migration and Development, edited by Tanja Bastia, Ronald Skeldon Casas, M. and Cobarrubias, S. (2018) ??It is Obvious from the Map!?: Disobeying the Production of Illegality Beyond Borderlines?, Movements: Journal Fur Kritische Migrations und Grenzregimeforschung, 4(1): 29-44.</p> <p>Cortinovis, R. and Conte, C. (2018) ?Migration-related Conditionality in EU External Funding?, ReSOMA Discussion Brief, July 2018</p> <p>Collyer, M. (2016) "Geopolitics as a migration governance strategy: European Union bilateral relations with Southern Mediterranean countries", Journal of Ethnic and Migration Studies, 42(4): 606-624.</p> <p>Zanker, Franziska (2019) Managing or restricting movement? Diverging approaches of African and European migration governance, Comparative Migration Studies 7: 17, https://doi.org/10.1186/s40878-019-0115-9</p> <p>Zardo, Federica (2022) The EU Trust Fund for Africa: Geopolitical Space Making through Migration Policy Instruments. Geopolitics, 27:2, 584-603 https://doi.org/10.1080/14650045.2020.1815712</p> <p>NOTA: Esta bibliografía é susceptible de ser modificada a medida que avanza o curso académico co fin de adecuarse ás necesidades formativas do alumnado</p> <p>Básicas</p> <p>Migration-development nexus [Units 1-2] . Chetail, V. (2008) ?Paradigm and Paradox of the Migration-Development Nexus: The New Border for North-South Dialogue?, German Yearbook of International Law, 52: 183-215. . Portes, A. (2009) ?Migration and development: reconciling opposite views?, Ethnic and Racial Studies, 32:1, 5-22.. Geiger, M. and Pécout, A. (2013) ?Migration, Development and the ?Migration and Development Nexus??, Population, Space and Place, DOI: 10.1002/psp.1778. Gamlen, A. (2014) ?The new migration-and-development pessimism?, Progress in Human Geography, 1?17, DOI: 10.1177/0309132513512544</p> <p>The external dimension of EU migration policy [Unit 3] . Casas, M. and Cobarrubias, S. (2018) ??It is Obvious from the Map!?: Disobeying the Production of Illegality Beyond Borderlines?, Movements: Journal Fur Kritische Migrations und Grenzregimeforschung, 4(1): 29-44.. Cortinovis, R. and Conte, C. (2018) ?Migration-related Conditionality in EU External Funding?, ReSOMA Discussion Brief, July 2018. . Gabrielli, L. (2016) ?Multilevel inter-regional governance of mobility between Africa and Europe?, GRITIM Working Paper Series, No.30.. Lavenex, S. and Kunz, R. (2008) ?The Migration-Development Nexus in EU External Relations?, European Integration, 30(3): 439-457.</p> <p>Refugee crisis 2015 [Unit 3] . den Hertog, L. (2016) ?EU Budgetary Responses to the ?Refugee Crisis?: Reconfiguring the Funding Landscape?, CEPS Paper in Liberty and Security in Europe, No. 93.. Barbulescu, R. (2017) ?Still a Beacon of Human Rights? Considerations on the EU Response to the Refugee Crisis in the Mediterranean?, Mediterranean Politics, 22(2): 301-308.. Geddes, A. & Hadj-Abdou, L. (2018) ?Changing the path? EU migration governance after the ?Arab spring??, Mediterranean Politics, 23(1): 142-160. Hauck, V.; Knoll, A. and Herrero Cangas, A. (2015) ?EU Trust Funds. Shaping more comprehensive external action?? European Centre for Development Policy Management ECDPM, Briefing Note, No. 81 ? November 2015. North African migration systems [Unit 4] . Collyer, M. (2016) "Geopolitics as a migration governance strategy: European Union bilateral relations with Southern Mediterranean countries", Journal of Ethnic and Migration Studies, 42(4): 606-624.. De Haas, H. (2007) ?North African migration systems: evolution, transformations and development linkages?, International Migration Institute Working paper n.6.. Kausch, K. (2013) ?The End of the (Southern) Neighbourhood?, 18 Papers IEMed joint series with EuroMeSCo. Barcelona: European Institute of the Mediterranean. EU Migration Partnership Framework [Unit 4] . Brocza, S. and Paulhart, K. (2015) ?EU mobility partnerships: a smart instrument for the externalization of migration control?, European Journal of Futures Research, 3: 15. DOI 10.1007/s40309-015-0073-x. . Castillejo, C. (2017) ?The EU Migration Partnership Framework: Time for a Rethink?? German Development Institute, Discussion Paper 28/2017.. Collet, E. and Ahad, A. (2017) EU Migration Partnerships: A work in progress. Migration Policy Institute, Report..</p>
---------------------	---

Reslow, N. and Vink, M. (2015) ?Three-Level Games in EU External Migration Policy: Negotiating Mobility Partnerships in West Africa?, Journal of Common Market Studies, 53(4): 857?874. Euro-African Dialogue [Unit 5]. Barslund, M.; Di Salvo, M.; Laurentsyeva, N.; Lixi, L. and Ludolph, L. (2019) ?An EU-Africa partnership scheme for human capital formation and skill mobility ? MEDAM Project, CEPS, Brussels.. Crawley, H. and Blitz, B.K. (2019) ?Common agenda or Europe?s agenda? International protection, human rights and migration from the Horn of Africa?, Journal of Ethnic and Migration Studies, 45(12): 2258-2274.. Flahaux, M-L. and De Haas, H. (2016) ?African migration: trends, patterns, drivers?, Comparative Migration Studies 4:1, DOI 10.1186/s40878-015-0015-6. Lebovich, A. (2017) ?Bringing the desert together: how to advance Sahel-Maghreb integration?, European Council on Foreign Relations, Policy Brief.. Scheffran, J.; Marmer, M. and Sow, P. (2011) ?Migration as a contribution to resilience and innovation in climate adaptation: Social networks and co-development in Northwest Africa?, Applied Geography, doi: 10.1016/j.apgeog.2011.10.002 Migration-development nexus [Units 1-2] . Chetail, V. (2008) ?Paradigm and Paradox of the Migration-Development Nexus: The New Border for North-South Dialogue?, German Yearbook of International Law, 52: 183-215. . Portes, A. (2009) ?Migration and development: reconciling opposite views?, Ethnic and Racial Studies, 32:1, 5-22.. Geiger, M. and Pécout, A. (2013) ?Migration, Development and the ?Migration and Development Nexus??, Population, Space and Place, DOI: 10.1002/psp.1778. Gamlen, A. (2014) ?The new migration-and-development pessimism?, Progress in Human Geography, 1?17, DOI: 10.1177/0309132513512544 The external dimension of EU migration policy [Unit 3] . Casas, M. and Cobarrubias, S. (2018) ??It is Obvious from the Map!?: Disobeying the Production of Illegality Beyond Borderlines?, Movements: Journal Fur Kritische Migrations und Grenzregimeforschung, 4(1): 29-44.. Cortinovis, R. and Conte, C. (2018) ?Migration-related Conditionality in EU External Funding?, ReSOMA Discussion Brief, July 2018. . Gabrielli, L. (2016) ?Multilevel inter-regional governance of mobility between Africa and Europe?, GRITIM Working Paper Series, No.30.. Lavenex, S. and Kunz, R. (2008) ?The Migration-Development Nexus in EU External Relations?, European Integration, 30(3): 439-457. Refugee crisis 2015 [Unit 3] . den Hertog, L. (2016) ?EU Budgetary Responses to the ?Refugee Crisis?: Reconfiguring the Funding Landscape?, CEPS Paper in Liberty and Security in Europe, No. 93.. Barbulescu, R. (2017) ?Still a Beacon of Human Rights? Considerations on the EU Response to the Refugee Crisis in the Mediterranean?, Mediterranean Politics, 22(2): 301-308.. Geddes, A. & Hadj-Abdou, L. (2018) ?Changing the path? EU migration governance after the ?Arab spring??, Mediterranean Politics, 23(1): 142-160. Hauck, V.; Knoll, A. and Herrero Cangas, A. (2015) ?EU Trust Funds. Shaping more comprehensive external action?? European Centre for Development Policy Management ECDPM, Briefing Note, No. 81 ? November 2015. North African migration systems [Unit 4] . Collyer, M. (2016) "Geopolitics as a migration governance strategy: European Union bilateral relations with Southern Mediterranean countries", Journal of Ethnic and Migration Studies, 42(4): 606-624.. De Haas, H. (2007) ?North African migration systems: evolution, transformations and development linkages?, International Migration Institute Working paper n.6.. Kausch, K. (2013) ?The End of the (Southern) Neighbourhood?, 18 Papers!EMed joint series with EuroMeSCo. Barcelona: European Institute of the Mediterranean. EU Migration Partnership Framework [Unit 4] . Brocza, S. and Paulhart, K. (2015) ?EU mobility partnerships: a smart instrument for the externalization of migration control?, European Journal of Futures Research, 3: 15. DOI 10.1007/s40309-015-0073-x.. Castillejo, C. (2017) ?The EU Migration Partnership Framework: Time for a Rethink?? German Development Institute, Discussion Paper 28/2017.. Collet, E. and Ahad, A. (2017) EU Migration Partnerships: A work in progress. Migration Policy Institute, Report.. Reslow, N. and Vink, M. (2015) ?Three-Level Games in EU External Migration Policy: Negotiating Mobility Partnerships in West Africa?, Journal of Common Market Studies, 53(4): 857?874. Euro-African Dialogue [Unit 5]. Barslund, M.; Di Salvo, M.; Laurentsyeva, N.; Lixi, L. and Ludolph, L. (2019) ?An EU-Africa partnership scheme for human capital formation and skill mobility ? MEDAM Project, CEPS, Brussels.. Crawley, H. and Blitz, B.K. (2019) ?Common agenda or Europe?s agenda? International protection, human rights and migration from the Horn of Africa?, Journal of Ethnic and Migration Studies, 45(12): 2258-2274.. Flahaux, M-L. and De Haas, H. (2016) ?African migration: trends, patterns, drivers?, Comparative Migration Studies 4:1, DOI 10.1186/s40878-015-0015-6. Lebovich, A. (2017) ?Bringing the desert together: how to advance Sahel-Maghreb integration?, European Council on Foreign Relations, Policy Brief.. Scheffran, J.; Marmer, M. and Sow, P. (2011) ?Migration as a contribution to resilience and innovation in climate adaptation: Social networks and co-development in Northwest Africa?, Applied Geography, doi: 10.1016/j.apgeog.2011.10.002 Migration-development nexus [Units 1-2] . Chetail, V. (2008) ?Paradigm and Paradox of the Migration-Development Nexus: The New Border for North-South Dialogue?, German Yearbook of International

Law, 52: 183-215. · Portes, A. (2009) ?Migration and development: reconciling opposite views?, *Ethnic and Racial Studies*, 32:1, 5-22.. · Geiger, M. and Pécoud, A. (2013) ?Migration, Development and the ?Migration and Development Nexus??, *Population, Space and Place*, DOI: 10.1002/psp.1778- Gamlen, A. (2014) ?The new migration-and-development pessimism?, *Progress in Human Geography*, 1?17, DOI: 10.1177/0309132513512544 The external dimension of EU migration policy [Unit 3] · Casas, M. and Cobarrubias, S. (2018) ??It is Obvious from the Map!?: Disobeying the Production of Illegality Beyond Borderlines?, *Movements: Journal Fur Kritische Migrations und Grenzregimeforschung*, 4(1): 29-44.. · Cortinovis, R. and Conte, C. (2018) ?Migration-related Conditionality in EU External Funding?, *ReSOMA Discussion Brief*, July 2018. · Gabrielli, L. (2016) ?Multilevel inter-regional governance of mobility between Africa and Europe?, *GRITIM Working Paper Series*, No.30.. · Lavenex, S. and Kunz, R. (2008) ?The Migration-Development Nexus in EU External Relations?, *European Integration*, 30(3): 439-457. Refugee crisis 2015 [Unit 3] · den Hertog, L. (2016) ?EU Budgetary Responses to the ?Refugee Crisis?: Reconfiguring the Funding Landscape?, *CEPS Paper in Liberty and Security in Europe*, No. 93.. · Barbulescu, R. (2017) ?Still a Beacon of Human Rights? Considerations on the EU Response to the Refugee Crisis in the Mediterranean?, *Mediterranean Politics*, 22(2): 301-308.. · Geddes, A. & Hadj-Abdou, L. (2018) ?Changing the path? EU migration governance after the ?Arab spring??, *Mediterranean Politics*, 23(1): 142-160. · Hauck, V.; Knoll, A. and Herrero Cangas, A. (2015) ?EU Trust Funds. Shaping more comprehensive external action?? European Centre for Development Policy Management ECDPM, Briefing Note, No. 81 ? November 2015. North African migration systems [Unit 4] · Collyer, M. (2016) "Geopolitics as a migration governance strategy: European Union bilateral relations with Southern Mediterranean countries", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 42(4): 606-624.. · De Haas, H. (2007) ?North African migration systems: evolution, transformations and development linkages?, *International Migration Institute Working paper n.6..* · Kausch, K. (2013) ?The End of the (Southern) Neighbourhood?, 18 Papers!EMed joint series with EuroMeSCo. Barcelona: European Institute of the Mediterranean. EU Migration Partnership Framework [Unit 4] · Brocza, S. and Paulhart, K. (2015) ?EU mobility partnerships: a smart instrument for the externalization of migration control?, *European Journal of Futures Research*, 3: 15. DOI 10.1007/s40309-015-0073-x. · Castillejo, C. (2017) ?The EU Migration Partnership Framework: Time for a Rethink?? German Development Institute, Discussion Paper 28/2017.. · Collet, E. and Ahad, A. (2017) EU Migration Partnerships: A work in progress. Migration Policy Institute, Report.. · Reslow, N. and Vink, M. (2015) ?Three-Level Games in EU External Migration Policy: Negotiating Mobility Partnerships in West Africa?, *Journal of Common Market Studies*, 53(4): 857?874. Euro-African Dialogue [Unit 5]- Barslund, M.; Di Salvo, M.; Laurentsyeva, N.; Lixi, L. and Ludolph, L. (2019) ?An EU-Africa partnership scheme for human capital formation and skill mobility ? MEDAM Project, CEPS, Brussels.. · Crawley, H. and Blitz, B.K. (2019) ?Common agenda or Europe?s agenda? International protection, human rights and migration from the Horn of Africa?, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 45(12): 2258-2274.. · Flahaux, M-L. and De Haas, H. (2016) ?African migration: trends, patterns, drivers?, *Comparative Migration Studies* 4:1, DOI 10.1186/s40878-015-0015-6. · Lebovich, A. (2017) ?Bringing the desert together: how to advance Sahel-Maghreb integration?, *European Council on Foreign Relations, Policy Brief..* Scheffran, J.; Marmer, M. and Sow, P. (2011) ?Migration as a contribution to resilience and innovation in climate adaptation: Social networks and co-development in Northwest Africa?, *Applied Geography*, doi: 10.1016/j.apgeog.2011.10.002 · Calvo, S; Hernando, MJ y Souto, J. (2005). Glosario para comprender la globalización. El poder de las siglas: mostrar y ocultar. Madrid: Departamento de Estudios y Canales, A.I. (2008): ?Remesas y desarrollo en América Latina. Una relación en busca de teoría?, *Migración y Desarrollo*, nº. 11, pp. 5-30.Link: <http://rimd.reduaz.mx/revista/rev11/c1.pdf> Chang, H.J. (2004). Retirar la escalera: la estrategia del desarrollo en perspectiva histórica. Madrid: Los Libros de la Catarata De Castro, J. (1951). *Geopolítica del hambre: ensayos sobre los problemas alimentarios y demográficos del mundo*. Brasil: Dimensión Americana Delgado Wise, R.; Márquez Covarrubias, H.; Rodríguez Ramírez, H. (2009): ?Seis tesis para desmitificar el nexo entre migración y desarrollo?, *Revista Migración y Desarrollo*, nº.12, pp. 27-52. Link: <http://rimd.reduaz.mx/pagina/secciones?id=244> De Haas, H. (2006): ?Sistemas migratorios en el Norte de África: Evolución, transformaciones y vínculos con el desarrollo?, *Migración y Desarrollo*, nº. 2, pp. 63-92. Link: <http://www.heindehaas.com/articles.html> Pérez de Armiño, K. (2001). *Diccionario de Acción Humanitaria y Cooperación al Desarrollo*. Barcelona: Icaria. · Calvo, S; Hernando, MJ y Souto, J. (2005). Glosario para comprender la globalización. El poder de las siglas: mostrar y ocultar. Madrid: Departamento de Estudios y Canales, A.I. (2008): ?Remesas y desarrollo en América Latina. Una relación en busca de teoría?, *Migración y Desarrollo*, nº. 11, pp. 5-30.Link: <http://rimd.reduaz.mx/revista/rev11/c1.pdf> Chang, H.J. (2004).

Retirar la escalera: la estrategia del desarrollo en perspectiva histórica. Madrid: Los Libros de la Catarata De Castro, J. (1951). Geopolítica del hambre: ensayos sobre los problemas alimentarios y demográficos del mundo. Brasil: Dimensión Americana Delgado Wise, R.; Márquez Covarrubias, H.; Rodríguez Ramírez, H. (2009): ?Seis tesis para desmitificar el nexo entre migración y desarrollo?, Revista Migración y Desarrollo, nº.12, pp. 27-52. Link: <http://rimd.reduaz.mx/pagina/secciones?id=244> De Haas, H. (2006): ?Sistemas migratorios en el Norte de África: Evolución, transformaciones y vínculos con el desarrollo?, Migración y Desarrollo, nº. 2, pp. 63-92. Link: <http://www.heindehaas.com/articles.html> Pérez de Armiño, K. (2001). Diccionario de Acción Humanitaria y Cooperación al Desarrollo. Barcelona: Icaria

Bibliografía complementaria

Recomendacións

Materias que se recomenda ter cursado previamente

Fontes de información e técnicas estatísticas para a análise das políticas sociais/615525007

Deseño, xestión e avaliación de políticas sociais/615525009

Materias que se recomenda cursar simultaneamente

Políticas migratorias e dereito das migracións/615525012

Historia e teorías dos movementos migratorios/615525013

Materias que continúan o temario

Observacións

O alumnado deberá revisar periodicamente a plataforma virtual e consultar os documentos e actividades propostos. As profesoras comunicaranse co alumnado a través da aula Virtual ou do correo electrónico da UDC. A comunicación coa profesora deberase realizar mediante as canles institucionais e utilizando o correo electrónico da universidade. Nesta materia: Débese facer un uso sustentable dos recursos e a prevención de impactos negativos sobre o medio natural. Terase en conta a importancia dos principios éticos relacionados cos valores da sostenibilidade nos comportamentos persoais e profesionais. De acordo coas diferentes normativas de aplicación para a docencia universitaria, débese incorporar a perspectiva de xénero nesta materia (utilizarse unha linguaxe non sexista, utilizarase bibliografía de autores e autoras, fomentarase a intervención en clase de todos os estudiantes, etc. Farase para identificar e modificar prexuízos e actitudes sexistas, e incidirá na contorna para modificalos e fomentar valores de respeito e igualdade. Así mesmo, respectarase o dereito á identidade de xénero. Facilitarase a plena integración do alumnado que, por motivos físicos, sensoriais, psíquicos ou socioculturais, experimente dificultades para un acceso adecuado, igualitario e rendible á vida universitaria. Sosterase o principio de debate democrático, escouitando e respectando todas as opinións diversas ao redor dos temas tratados, tanto de parte do profesorado como do alumnado.

(*)A Guía docente é o documento onde se visualiza a proposta académica da UDC. Este documento é público e non se pode modificar, salvo casos excepcionais baixo a revisión do órgano competente dacordo coa normativa vixente que establece o proceso de elaboración de guías